

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
Jeopolitik Öncesi Jeopolitik	7

1. KISIM: JEOPOLİTİK NEDİR?

1. Bölüm: Klasik Tanımlar	10
2. Bölüm: Coğrafi Determinizm	12
3. Bölüm: Yeni Bir Bilim Dalının Doğuşu	15
4. Bölüm: Önce Lanetlenmiş, Sonra Meşrulaştırılmış Bir Bilim Dalı	24

2. KISIM: 10 JEOPOLİTİK SORUN

1. Bölüm: Küresel Yönetişim	32
2. Bölüm: Terör	35
3. Bölüm: Nükleer Yayılma	38
4. Bölüm: Savaşın Sürekliliği	41
5. Bölüm: Küresel Isınma	43
6. Bölüm: Medeniyetler Çatışması	45
7. Bölüm: Başarısız Devletler	48
8. Bölüm: Uzay Savaşları	50
9. Bölüm: Siber Savaşlar	52
10. Bölüm: Göçler	54

3. KISIM: DÜNYADAKİ 13 TEMEL ANLAŞMAZLIK VE KRİZ

1. Bölüm: Ukrayna - Rusya	60
2. Bölüm: Daesh	64
3. Bölüm: İsrail - Filistin	67
4. Bölüm: İran	72
5. Bölüm: Afganistan	75
6. Bölüm: Hindistan ile Pakistan	78
7. Bölüm: Çin ve Tayvan	81

8. Bölüm: Çin Denizi'nde Gerilim	84
9. Bölüm: Kore	87
10. Bölüm: Tibet	91
11. Bölüm: Boko Haram	94
12. Bölüm: Sudan	96
13. Bölüm: Suriye	99

4. KISIM: 10 YAPISAL EĞİLİM

1. Bölüm: Hiper Güç ABD'nin Sonu	102
2. Bölüm: Batı Elindeki Güç Tekelini Kaybediyor	105
3. Bölüm: Amerika Pasifik Okyanusu'na Yöneliyor	108
4. Bölüm: Devletçiliğin Yayılması	111
5. Bölüm: Geleceğin Küresel Gücü: Çin	115
6. Bölüm: Kamuoyunun Artan Gücü	118
7. Bölüm: Yumuşak Güç	121
8. Bölüm: Gücün Yeniden Tanımlanması	123
9. Bölüm: Uluslararası Hukuk	125
10. Bölüm: Gelişen Demokrasi	128

5. KISIM: 10 MESELE

1. Bölüm: Sınırların Sonu	132
2. Bölüm: Evrensel Küreselleşme	134
3. Bölüm: Askerî Gücün Zayıflaması	136
4. Bölüm: Şeffaf Demokrasiye ya da Yeni Bir Totalitarizme Doğru: Yeni Bilgi-İletişim Teknolojileri	139
5. Bölüm: Dış Müdahale	142
6. Bölüm: Devletlerin Değer Kaybetmesi	145
7. Bölüm: Savaşın Özelleştirilmesi	147
8. Bölüm: Hammaddeler	150
9. Bölüm: Evrensel Spor Müsabakaları	153
10. Bölüm: Avrupa Gerileme Döneminde mi?	157

ÖN SÖZ

Jeopolitik günümüzde kütüphane ve kitapçı raflarını, televizyon ekranlarını, gazete sayfalarını ve radyoları istila etmiştir. Jeopolitik her yerde görünmekte, artık her şey jeopolitikleşmektedir. Bu bilim dalının tartıştığı konular arasında en çok yoğunlaştığı konu olan süper güçler rekabetinin yanı sıra hammadde, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, uzay, kutuplar, evrensel spor müsabakaları, televizyon dizileri, turizm ve duygu dünyası olduğu gibi; sendika mücadeleleri, dinler, toplumsal olaylar, açlık, banliyöler ve siyasi partilerin iç yapılanması da vardır. Bir zamanlar Nazizme ideolojik yakınlığı sebebiyle yasaklanan “jeopolitik” terimi, artık günlük hayatın alanları da dâhil olmak üzere her yerde karşımıza çıkıyor.

Peki “jeopolitik” teriminin kullanımındaki bu artış aşırı değil midir? Söz konusu artış aynı zamanda bu bilim dalını sıradanlaştırma riskini getirmez mi? “Uluslararası ilişkiler” teriminin medyadaki imajını sürekli iyileştirmeye ve bu terimi entelektüel açıdan daha asılmış gibi tanımlamaya çalışmak züppelik değil midir?

Pascal Boniface

25 Şubat 1956 tarihinde Paris’te dünyaya geldi.

Siyaset Bilimi ve Kamu Hukuku üzerine eğitim gören Boniface, sonraki yıllarda çalışmalarını uluslararası ilişkiler ve jeopolitik alanında yoğunlaştırdı.

Paris Uluslararası ve Stratejik İlişkiler Enstitüsünün kurucusu ve direktörüdür. Aynı zamanda Paris VIII Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Enstitüsünde öğretim görevlisidir.

Nükleer silahlar, İsrail-Filistin çatışması ve spor -özellikle de futbol- jeopolitiği üzerine yaptığı çalışmalarla dikkat çeken Boniface, bugüne kadar birçok ulusal ve uluslararası kuruluşta üye, danışman ve direktör olarak yer almıştır.

Güçsüzlük İsteği (Yapı Kredi Yayınları) ile *Futbol ve Küreselleşme* (NTV Yayınları) yazarın Türkçeye çevrilen diğer kitaplarıdır.

Jeopolitik Öncesi Jeopolitik

Daha Jeopolitik kavramı ortaya çıkmamışken, birçok yazar coğrafi çevrenin insan doğasını ve izlenecek devlet politikalarını etkilediği düşüncesine atıfta bulunmuştur. Aslında coğrafi konumun toplum ve devlet politikası üzerindeki etkisine ilişkin çalışmalar çok eskilere dayanır.

Aristo, “jeopolitik” terimi ortaya çıkmadan yirmi üç asır önce bu bilim dalına ilişkin bazı teoriler ortaya koymuştu. Ona göre, bir ülkenin içinde bulunduğu doğal çevrenin, vatandaşlarının davranışları ve devletin ekonomik ve askerî ihtiyaçları üzerinde etkisi vardı. Yine Aristo’ya göre, iklim ve ulusal karakter birbirine çok yakından bağlıydı: Bir

ülkenin topraklarındaki farklılıklar (heterojenlik) o topraklar üzerinde yaşayanlar arasında da farklılıklara sebep olur, dolayısıyla milli birliği ve barışı engellerdi. Coğrafi çevre, insan faaliyetlerini ve hayatta kalma yöntemlerini kolaylaştırırdı. Aristo, kendi kendine yetebilen bir devletin, yalnızca olası bir askerî saldırıdan değil, aynı zamanda istenmeyen kötü etkileşimlerden de korunduğunu öne sürmüştür. Zira dışarıdan gelen devrimci fikirler bir rejimi yok edebilirdi.

Jean Bodin de *Cumhuriyet* (La République) adlı eserinde iklimle ilgili bazı teoriler ortaya koymuştur. Ona göre, tıpkı yapılarını ellerindeki malzemelere ve mekâna uyarlamaya çalışan mimarlar gibi, politikacılar da bulunduğu çevreye göre şekil almış farklı insan türlerine uyum sağlamak durumundaydı. Yine Bodin'e göre, büyük devletlerin çöküşü bu çizgilere uymamaktan kaynaklanıyordu.

Montesquieu ise sıcak iklimlerin despotluk ve köleliğe zemin hazırlarken, soğuk iklimlerin demokrasi ve özgürlüğe yatkın olduğunu öne sürmüştür. Aynı şekilde tarımla zenginleşen açık alanların işgalcilerin tehdidi altında olduğunu, oradaki zenginlikleri korumak için de monarşi sisteminin devreye girdiğini düşünüyordu. Ona göre, daha yoksul olan dağlık bölgeler işgalcilerin ilgisini çekmiyordu. Bu bölgelerin de tek zenginliği demokrasydi.

XIX. yüzyılın sonundan itibaren, özellikle Almanya'da Alexander Von Humboldt ve Carl Ritter'in çalışmaları sayesinde coğrafya sadece dünyayı betimleyen bir alan olmaktan çıkmış, toplumların evrende yerlerini nasıl aldıkları üzerine de düşünmeye başlamıştır.

Kitabımızda öncelikle jeopolitiği tanımlama girişimlerinden ve jeopolitiğin klasik yazarlarından bahsettikten sonra çağdaş jeopolitik meseleleri; *jeopolitik sorunlar, temel anlaşmazlık ve krizler, yapısal eğilimler ve on adet sorudan oluşan son bölümle birlikte, dört farklı bölümde ele alacağız.*

1. KISIM

JEOPOLİTİK NEDİR?

KLASİK TANIMLAR

Johan Rudolf Kjellén'e göre jeopolitik "*Devletin coğrafi bir bütün olarak hareket etme bilimidir.*"¹

Friedrich Ratzel'e göre ise jeopolitik "*Coğrafi niteliklerin ve şartların, özellikle de geniş alanların devletlerin varoluşunda belirleyici bir rol oynadığını, aynı zamanda bireylerin ve toplumların üzerinde yaşadıkları topraklara muhtaç olduğunu ve yazgılarının coğrafya kanunu tarafından belirlendiğini söyleyen bilim dalıdır.*"

Karl Haushorfer'e göre "*Jeopolitik, devletin yeni ulusal bilimidir; coğrafyaya, özellikle de siyasi coğrafyaya dayanan bütün siyasi hareketleri belirleyen kuramdır.*"

Jacques Ancel'e göre ise "*Jeopolitik, her şeyden önce insanların üzerinde yaşadıkları ve coğrafi değişmezler doğrultusunda askeri, siyasi ve ticari yönden gelişme gösterdikleri topraklarla ilişkilerinin gözlenmesi ve incelenmesidir.*"

Yves Lacoste kavramı şöyle genişletmiştir: "*Jeopolitik, bölgelerdeki çeşitli güç rekabetlerini inceler. [...] Bu durumda güç, bölgenin içsel potansiyeliyle ve bunu dışarıya yansıtmaya kabiliyetiyle ölçülür.*"

Lacoste, yaptığı tanıma şunları da eklemiştir: "*Günümüzde çeşitli alanlarda kullandığımız jeopolitik terimi aslında bölgelerdeki ve toplumlardaki güç ve etki rekabetlerine dair her şeyi ifade etmektedir. Söz konusu rekabetler, her türlü siyasi güç arasındaki rekabetleri kapsar. Yani sadece devletler arasında değil, siyasi hareketler veya gizli silahlı gruplar arasındaki rekabetler de söz konusudur. Bunlar aynı zamanda büyük veya küçük bölgelerin denetimi ya da hakimiyeti için gerekli olan gerçeklerdir.*"² Lacoste'ye göre jeopolitik, siyaset bilimi ve coğrafyanın birleşimidir.

Pierre Marie Gallois'e göre jeopolitik, "*Uluslararası düzeyde yürütülen güç siyasetiyle bu siyasetin etki gösterdiği coğrafi çerçeve arasındaki ilişkiyi inceler.*"³

Michel Foucher der ki: "*Jeopolitik, bölgeye göre tasarlanan somut sosyopolitik durumları ve bunları betimleyen alışlageldik tasvirleri coğrafi açıdan analiz etmenin en kapsamlı yöntemidir. Sosyopolitik durumların ve süreçlerin coğrafi koordinatlarını belirler, bunların beraberindeki söylemleri ve kartografik görüntüleri deşifre eder.*"⁴

Desmon Ball jeopolitiği "*bir siyasi gücün bulunduğu coğrafi ortamla ilişkisi*" olarak tanımlamıştır.

Robert Kaplan'a göre ise jeopolitik "*Her devletin kendi stratejisini belirlerken karşısına çıkan durum ve olaylar bütünü, aynı zamanda coğrafyanın insan mücadeleleri üzerindeki etkisidir.*"

Bütün bu tanımların içinde en kısa ve öz, aynı zamanda da en işlevsel çağdaş Fransız yazar Yves Lacoste'nin tanımındır. Ona göre jeopolitik "*Bölgelerdeki güç rekabetlerini inceleyen bilim dalıdır.*"

Peki jeopolitik ile siyasi coğrafya arasında fark var mıdır? Ladis K. Kristoof'a göre siyasi coğrafya, coğrafi olaylara odaklanır ve onlara siyasi açıklamalar getirir. Jeopolitik ise siyasi olaylara odaklanır ve onlara coğrafi açıklama getirir, bu olayların coğrafi yönlerini inceler.

Bazen jeopolitik ve jeostrateji kelimeleri birbirinin yerine kullanılır. Raymon Aron'a göre strateji, askeri operasyonların yönetimidir; diplomasi ise diğer ulusal birliklerle ilişkilerin yürütülmesidir. Strateji ve diplomasi siyasete, yani toplum ve toplumdaki sorumlu olanlar tarafından tasarlanan ulusal çıkar kavramına tabidir. Savaşın farklı araçlarla siyasetin devamı olduğunu söyleyen, askerlerin ve diplomatların uluslararası ilişkilerin iki sembolik aktörü olduğunu düşünen Clausewitz'in fikirlerini benimseyen Aron, strateji tercihinin hem savaşın amacına hem de mevcut imkânlarla bağlı olduğu sonucuna varmıştır. Bunlar, devletler arası savaş ve kurtuluş savaşı söz konusu olduğunda farklılık gösterir.

Taktik ve strateji arasındaki fark, amaç ve araç arasındaki farka benzer. Strateji, yeri ve en uygun zamanı sonucu etkileyecek şekilde belirleyerek savaşları kullanır. Jeostrateji ise coğrafi verilerden yola çıkarak strateji oluşturmaktır.

1 *L'état Comme Forme de Vie* (Bir Yaşam Biçimi Olarak Devlet), 1916.

2 *Jeopolitik. Bugünün Uzun Tarihi* (Géopolitique. La longue histoire d'aujourd'hui), Larousse, 2009.

3 *Jeopolitik. Güce Giden Yollar* (Géopolitique. Les voies de la puissance), L'âge d'homme, Mart 2000.

4 *Cepheler ve Sınırlar, Jeopolitik Devrialem* (Fronts et frontières, un tour du monde géopolitique), Fayard, 1991.

COĞRAFİ DETERMİNİZM

Gerard Chaliand'a göre ülkelerin genişleme sınırları, tıpkı güvenlik tehditleri gibi, dünya haritası üzerinde önceden belirlenmiştir. Ona göre jeopolitik; diplomatik ve stratejik ilişkilerin coğrafi şeması ile kaynakların jeoekonomik analizini ve yaşam biçimi, çevre, yerleşik düzen/göçebe düzen, kara/deniz karşıtlıkları gibi etkenlere göre değişen diplomatik yaklaşımları birleştiren bir daldır.

Öte yandan, burada haritanın akılları bulandıran bir etkisi olabilir. Öyle ki harita üzerinde Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak gösteren Merkator projeksiyonuna alışmış durumdayız.⁵ Fakat bu, ancak Avrupalı bakış açısına göre kabul edilebilir. Gérard Chaliand 1984 yılında SSCB'nin, Çin'in ve ABD'nin dünyanın merkezinde gösterildiği haritaları içeren stratejik bir atlas yayınlayınca, okurların hayatları boyunca alıştıkları algıyı değiştirerek Fransız kamuoyunu sarsmıştı.

Bütün bunlardan, tamamen determinist bir anlayışla coğrafyanın yürütülmesi gereken politikayı dayattığı ve başka seçeneklerin bulunmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Coğrafi çevrenin elbette bir etkisi vardır ve fırsatlar sunabileceği gibi tehditler de içerebilir. Ancak bu durum siyasi sorumluların başka seçenek yokmuş gibi davranmalarını gerektirmez. Siyasi kararlar vermek için harita okumak yeterli değildir.

⁵ Merkator Projeksiyonu: Felemenk harita bilimci Gerardus Mercator tarafından 1569 yılında hazırlanan iki boyutlu dünya izdüşümü. Merkator projeksiyonu kullanılarak çizilen ve dünyayı bir dikdörtgen olarak gösteren bu haritalar, teknik sebeplerden ötürü çeşitli kolaylıklar sağladığı için özellikle denizciler tarafından tercih edilmiştir. Günümüzde dünyayı birçok bakımdan daha isabetle yansıtan başka projeksiyonlar da bulunmakla birlikte, Merkator projeksiyonu hâlen en çok kullanılan dünya izdüşümüdür. Fakat yazarın da değindiği gibi Merkator projeksiyonuyla çizilen haritalar dünyanın coğrafi gerçekliğini çarpıtması (kutuplara yakın bölgeleri ekvatora yakın bölgelerden daha büyük gösterir) ve Avrupa merkezci bir düşüncüyü yansıtmaması (Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak gösterir) nedeniyle eleştirilmekte, çokları tarafından bu haritaların siyasi amaçlarla insanların algılarını etkilemek için özellikle kullanıldığı ifade edilmektedir. (E.N)

Avrupa merkezli harita

ABD merkezli harita

YENİ BİR BİLİM DALININ DOĞUŞU

Rusya ve Çin merkezli harita

Napolyon, bir devletin coğrafyasını bilmenin dış politikasını anlamaya yeteceğini savunuyordu. Ancak bu yanlış bir önermedir. Örneğin aralarında kan davası bulunan Almanya ve Fransa, ülke sınırlarını koruyarak Avrupa'nın lider ikilisi konumuna gelmiştir. General Gallois, Halford John Mackinder'i, kendini insani gerçekleri göremeyecek kadar coğrafyaya kaptırmakla suçlar. *Jeopolitik: Güce Giden Yollar* adlı kitabında şöyle der: “Her ne kadar hoş görünse de jeopolitik düşünce uygulamada hayal kırıklığı getirir. Dünyanın coğrafi özelliklerini öne çıkarmak ilgi çekici ve faydalı olabilir. Ancak bunlar insani faktörleri ve bunların gelişimini, toplumsal hareketleri ve toplumları yönetenlerin isteklerini dikkate almaz.”⁶

Devletlerarası Barış ve Savaş adlı eserinde “Evrensel tarihi, tahminleri ve ideolojileri coğrafi açıdan değerlendirmek yanlıştır.”⁷ diyen Raymond Aron da bu bağlamda benzer ifadeler kullanmıştır.

6 *Jeopolitik. Güce Giden Yollar* (Géopolitique. Les voies de la puissance), s. 255.

7 *Devletlerarası Barış ve Savaş* (Paix et guerre entre les nations), Calmann-Lévy, s. 205.

“Jeopolitik” terimi ilk olarak 1905 yılında önce Göteborg daha sonra Uppsala Üniversitesi'nin Tarih ve Siyaset Bilimi bölümlerinde profesör olarak çalışan İsveçli Johan Rudolf Kjellén tarafından kullanılmıştır. Kjellén, Rusların Baltık sularına doğru ilerlemesinden ve yerleşmesinden endişe duyuyordu. Ona göre “Bir devletin, toprak olarak düşünüldüğünde akla gelen fiziksel ve coğrafi varlığından başka dört boyutu daha vardır. Devlet ekonomik faaliyetlerde merkez, ulusal ve etnik özellikleriyle toplum, sosyal sınıf ve meslekler açısından sosyal topluluk, anayasal ve idari yönleriyle hükümdür. Bunlar aynı güce sahip beş unsurdur; bu unsurlar barış zamanında birlikte çalışan, savaş zamanında da birlikte mücadele eden bir elin beş parmağı gibidir.”

Kjellén, siyaset biliminin beş alt bilim dalını şöyle belirlemiştir: Devleti toplumsal yapı veya olgu olarak inceleyen jeopolitik, ekopolitik (ekonomi), demopolitik (toplum ve siyasi organizasyonlar arasındaki ilişki), sosyopolitik (devlet ve toplum ilişkileri) ve kratopolitik (devletin otoritesi).

Kjellén'e göre devlet, neredeyse biyolojik anlamda canlı bir varlıktır. “Her bir devletin, tıpkı münferit bir birey gibi kendine özgü karakteri, menfaatleri, davranış şekli ve duyguları vardır.” Toplum insanlardan oluşur. Ancak devlet yalnızca yaşayan bireylerden oluşmaz. Oluşturduğu toplum; hayatta olanlar, ölümler ve henüz doğmayanlar olmak üzere bütün bireylerini kapsar; “Tıpkı bir ağacın bütün yaşamı boyunca dallarında yeşeren yapraklar gibi.” Devlet, tüm parçalarının oluşturduğu bütünden daha farklıdır. Kjellén, devleti canlı bir varlık olarak görür. Devletlerin de boğuştuğu ağır veya hafif hastalıklar vardır. Dolayısıyla hayati önem taşıyan bazı kısımları da mevcuttur. Bu noktada jeopolitik, hassas kısımları tespit ederek stratejiye destek verebilir.

Modern savaşların asıl amacı düşmanın iradesini kırmaktır. Bunu başarmanın en kökten yöntemi ise düşmanın sahip olduğu bütün toprakları elinden almaktır. Denizler en doğal sınırlardır. Bu yüzden bir ülke için en ideali adalara sahip olmaktır. Fakat sınırlar yalnızca doğa tarafından belirlenmez. Güç ve iktidar ilişkileri de önemli etkenlerdir.

Kjellén'e göre alan, mülk ve konum arasında fark vardır. "*Dar bir alanda bulunan güçlü devletler sömürgecilik, birleşme veya çeşitli fetih yöntemleriyle alanlarını genişletmek zorunda hisseder.*" Ancak iç güvenlik riskleri sebebiyle bu alanın da çok fazla genişletilmemesi gerekir. Devletin konumunu ise komşu ülkeler (Almanya'nın sekiz komşusu varken İngiltere'nin hiç komşusu yoktur) ve bağlantı hatları belirler.

Carl Ritter (1779-1859) az da olsa Darwin'den esinlenerek "*devletlerin büyümesini doğum, büyüme ve ölüm aşamalarından geçen doğal veya organik maddelere benzetilen döngüsel bir teori*" geliştirmiştir.

Friedrich Ratzel (1844-1904) modern coğrafyanın ve siyasi coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Eczacılık eğitimi alan Ratzel, Darwin'in evrim teorisini savunanlardan biriydi. 1886 yılından ölümüne kadar Leipzig Üniversitesi Coğrafya kürsüsünün başkanlığını yapmıştır. Siyasi coğrafya alanında Almanya'nın sayılı uzmanlarından biri hâline gelen Ratzel'in düşüncelerinin merkezinde hep devlet vardır.

Ona göre Batı dünyası, ulus kavramı sayesinde diğer medeniyetlere üstün gelmiştir. Bu yüzden ulusun oluşma mekanizmasını, çevreyle ilişkisini ve dinamizmini anlamak gerekir. Ratzel ulusu organizmaya benzetmiş, bir toplumun refahıyla bunun için ihtiyaç duyduğu yaşam alanını (*Lebensraum*) ilişkilendirmiştir. Böylece sonraları Hitler'in de kullanacağı *yaşam alanı* kavramını ilk ortaya atan Ratzel olmuştur. Almanya sahip olduğu ticari, ekonomik, kültürel ve ideolojik güç sayesinde tarımsal kaynaklardan faydalanmak amacıyla doğuda sınırlarını genişleterek Avrupa'ya hükmedebilmiştir. Ona göre jeopolitik neredeyse bir doğa bilimidir. Ratzel'in kuramları Naziler tarafından, Alman ulusuna ihtiyaç duyduğu yaşam alanını sağlayabilmek amacıyla benimsedikleri yayılma politikasını haklı göstermek için yorumlanmış ve kullanılmıştır.

Siyasi coğrafyaya gelince Ratzel, toplumun ve bölgenin güçlerinden

oluşan bir üçgen çizmiştir. Onun için devlet, tıpkı canlı bir varlık gibi yalnızca toprakta yetişebilen insani bir yapıdır. Büyüdükçe daha geniş bir alanı kaplar, öldüğünde ise haritadan silinir. Ulus, ortak bir aidiyet duygusuyla bir araya gelmiş insanlardan oluşur. Bu ortak aidiyet duygusunu üreten yalnızca ırk değildir. Toplum, aynı topraklar üzerinde birleşmiş bireyler ve gruplardan oluşmaktadır.

Ratzel jeopolitiğin, daha doğrusu jeopolitik üzerine kurulan politikaların coğrafi determinizme dönüşebileceği riskini kabul ederek şu ifadeleri kullanır: "*Devletin tek 'birlik' unsuru, topraklarıdır. Siyasi organizasyonu ısrarla devlete ve topraklarına dayandırma çabasının da sebebi budur.*"

Ratzel'e göre jeopolitik, devlet adamlarına sıklıkla göz ardı edilen coğrafi etkenin önemini ihtar etmelidir. Hatta ona göre tarih bile coğrafya sayesinde açıklanabilir.

Bununla birlikte Ratzel, organisist devlet anlayışına sahiptir. Ülke sınırlarını derinin üst tabakasına benzetir. Dolayısıyla ülkenin genişlemesi ya doğal büyüme ile ya da gücünün egemenliğiyle mümkün olabilir.

Güçlü devletler, toprağa kök salmış, yayılmaya müsait güçlü toplumlar üzerine kurulmuştur. Toplumların da bir hiyerarşisi vardır. Bazıları güçlü (Almanlar), bazıları zayıf (Sırlar), bazıları ise dağıntıdır (Polonyalılar ve Yahudiler).

Askerî taktik hocaları bir babadan dünyaya gelen Alfred Mahan, 1902 yılında *American Historical Association*'un (Amerikan Tarih Derneği) başkanlığını üstlenmeden önce, kendisi de ABD donanmasında denizcilik yapmıştır. Ona göre, siyaset her şeyden önce güç ilişkilerinin ifadesidir. Sosyal birlikler daima mücadelelere ve anlaşmazlıklara sebebiyet veren bir rekabet içindedir. Uluslar, zafer için mücadele veren ekonomik kurumlardır. Afrika, Latin Amerika ve Uzak Doğu pazarlarının cazibesi, Avrupalıları güce dayalı bir yarışa sürüklemiştir. Uluslararası ilişkileri strateji ve taktik yönünden incelemek mümkündür. Her ulus, yaptığı seçimlere göre kazanır ya da kaybeder. Yedek bir güç yoktur ve bundan dolayı da uluslararası hukuk anlayışı hayalden ibarettir. Zaten uluslararası hukukun düzenlemesini de güç belirler. Ahlaki gerçekleri

hatırlatacak herhangi bir uluslararası otorite yoksa savaş ahlaki yönden savunulabilir.

Mahan, “*Ben emperyalistim, çünkü soyutlama politikasını benimsemiyorum. Bu kadar basit.*” demiştir. Ona göre, büyük donanma güçlerinin kuvvetlerini meşru amaçlar için kullanmayı öğrenmeleri gerekir. Mahan’ın yazıları, Theodore Roosevelt’in yayılma politikasını meşrulaştırmıştır. Çünkü Mahan’a göre Batı medeniyeti diğerlerinden üstündür ve “*Barbarlar çölünde bir medeniyet vahasıdır.*” ABD’nin coğrafi konumu sayesinde savaştan korunduğunu, fakat asıl zırhının düşman ticaret gemilerine saldırabilecek gemiler olduğunu söyler. Ortak idealler sebebiyle İngiltere ile ittifak kurulması gerektiğini savunur. Mahan, donanma gücünü de ticaretin ve ekonomik rekabetin anahtarı olarak değerlendirir. Tıpkı İngilizlerin *Channel*’i kontrol altında tuttuğu gibi ABD’nin de Panama Kanalı’nı kontrol altında tutması gerektiğini öne sürer. Böylece Atlantik kıyısı Asya pazarına olan mesafeyi azaltacak, ABD Avrupa ile rekabet edebilir hâle gelebilecektir. Mahan’ın yapıtı *Tarih Boyunca Donanma Gücünün Etkisi 1660-1783* (L’Influence de la puissance maritime à travers l’Histoire 1660-1783) adlı eseridir.

Ona göre Batı dünyası, Avrupalı olmayan medeniyetler karşısında daima güçlü olmalıdır. Avrupa medeniyetleri için egemenliği korumak ahlaki bir yükümlülüktür. Hristiyan dünyası korunmalıdır, bunu başarmak da ancak güçlü olmakla mümkündür.

İngiliz Halford John Mackinder, jeopolitik terimini reddetmesine rağmen tanınmış jeopolitikacılar arasında yer almakta, hatta bu alanda bir simge olarak kabul edilmektedir. Mahan donanma gücünün üstünlüğünü savunurken, Mackinder ise karasal gücün daha avantajlı olduğunu iddia etmiştir. Oxford Üniversitesi’nde profesör olan Mackinder, *London School of Economics*’in (Londra Ekonomi Okulu) rektörlüğünü yürütmüş, 1910-1922 yılları arasında da milletvekili olarak görev yapmıştır. Mackinder, ABD ve Almanya’nın yükselişi sırasında İngiltere’nin küresel hiyerarşide yerini nasıl koruyabileceği üzerine düşünüyordu.

XIX. yüzyılın sonunda her yerde çeşitli egemenliklerin simgesi olan ulusal bayraklar dalgalanıyordu. Sömürgeci yayılcılık son bulmuştu.

Artık zenginlikler kara yoluyla işletilecek, böylece deniz ticaretinin küresel ekonomi üzerindeki önemli rolü ortadan kalkacaktı.

1904 yılında Mackinder, “tarihin coğrafi eksenini” konulu bir konferans verdi. Aynı yıl Rusya, Asya kıtasını kontrol etmesini sağlayacak Trans Sibirya Demiryolu’nun inşaatını tamamladı. Ancak Rusya’nın 1905 yılında Japonya karşısında uğradığı yenilgi bütün hayalleri suya düşürdü. Yalnızca tek yönlü çalışan Trans Sibirya Demiryolu, savaşta gereken desteği sağlayamamıştı. Almanya ile iş birliği yaparsa Rusya hem denize hem de sanayi gücüne erişecekti. Öyleyse bu kıta ekseninin belirmesini engellemek gerekiyordu. Mackinder bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “*Bugün Rusya, büyük kıtanın topraklarının yarısına sahiptir. Denizde olmasa da karada büyük bir güçtür. Kontrol alanı o kadar geniş, demografik potansiyeli o kadar umut verici, zenginlikleri o kadar büyüktür ki şimdiki hâliyle bile bu denli güçlü olan bu ekonomik birliğin deniz ticaretine erişirse daha da gelişmesi kaçınılmaz olacaktır.*”

Mackinder, İngiltere liderliğinde bir ittifak sistemi öngörüyordu. Almanya’nın yükselişini önlemek için Londra-Moskova ittifakını (ki bu İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmişti) ve Rusya’nın gelişmesini de Pers İmparatorluğu ve Afganistan’dan önlemeyi (ki bu da Soğuk Savaş’ın başında uygulanmıştı) savunmuştur. Yine Almanya’nın yükselişine engel olmak için Fransa ile ittifak kurulmasını önermiştir. Mackinder de tıpkı Karl von Clausewitz gibi aynı anda iki cepheye savaşmak zorunda kalan bir gücün yenileceğine kesin gözüyle bakıyordu.

Jeopolitiğin en ünlü söylevi, Halford John Mackinder’in 5 Ocak 1904 tarihinde Kraliyet Coğrafya Derneği’ndeki konferansı sırasında yaptığı konuşmadır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan “*Kalpgâh’a hükmeden Dünya Adası’na hükmeder. Dünya Adası’na hükmeden de dünyaya hükmeder.*” ifadesi, bu konuşmada geçer.⁸

8 Bkz: Kara Hakimiyet Teorisi. Mackinder’in ileri sürdüğü bu jeopolitik teorisine göre dünya kalpgâh, iç hilal ve dış hilal olmak üzere üç bölgeden oluşur. Doğu Avrupa ve Sibirya bölgesi dünyanın kalpgâhıdır. Doğu Avrupa’ya hükmeden kalpgâha, kalpgâha hükmeden ise diğer kuşakları da ele geçirerek bütün dünyaya hükmeder. Nazi Almanya’sının bu teoriden ilham aldığı ve İkinci Dünya Savaşı’nda bu teoriyi gerçekleştirmeye çalıştığı söylenir. (E.N)

“İngiltere, Kanada, ABD, Güney Afrika, Avustralya ve Japonya, donanma gücüne hizmet eden çevresel üslerden veya adalardan meydana gelen bir çember oluşturmuştur. Böylece Avrasya'nın karasal gücü ticarete erişemez duruma getirilmiştir. Buna rağmen karasal güç ayakta kalabilmiş, hatta son gelişmelerle yeniden önem kazanmıştır.

“Avrupa'nın deniz ötesine açılmasına şahit olan Tudor Hanedanı, Rus gücünün Moskova Knezliği'nden Sibiryaya taşınmasını da görmüştür. Doğu'ya yapılan saldırı, atlıların Asya'ya çekilmesine sebep olmuştur. Bu gelişme çok büyük bir siyasi önem taşımaktadır.

“Bundan bir nesil önce, buhar ve Süveyş Kanalı karasal gücün yerine donanma gücünü arttırmış görünüyordu. Demiryollarının temel amacı deniz ticaretini sağlamaktı. Ancak kıtalararası demiryolları karasal güç verilerini altüst etmeye başlamıştı ve bunun etkileri de en çok Avrasya'nın iç ve kapalı bölgelerinde hissedildi.

“Küresel düzeyde uluslararası ilişkilerin mihrer bölgesi, gemilerin uğramadığı fakat İlk Çağ'da at üstünde bedevilerin gelip geçtiği ve günümüzde üzerine bir demiryolu ağının inşa edilmek üzere olduğu Avrasya'nın aynı bölgesi değil midir?”

Bu konuşmadan bir yıl sonra donanma güce sahip Japonya, karasal gücü olan Rusya'ya karşı bir zafer kazandı. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin yükselişe geçmesi, Mackinder'in iddiasına yeniden değer kazandıracaktı.

Mackinder'e göre dünya, üzerinde Asya, Avrupa ve Afrika'dan oluşan Dünya Adası'nın (*world island*) bulunduğu küresel bir okyanustur. Etrafında ise Amerika, Avustralya, Japonya ve İngiltere gibi büyük adalar (*outcycling island*) bulunmaktadır. Kalpgâh'a (*heartland*) hükmeden Dünya Adası'na hükmeder. Dünya Adası'na hükmeden de dünyaya hükmeder.

XIX. yüzyılda Almanya'nın ve Rusya'nın İngiltere'yi endişelendiren yükselişi, aynı zamanda Mackinder'in endişelerini de açıklamaktadır.

Mackinder, 1943 yılında savaşta Almanya'ya karşı galip gelmesi durumunda Rusya'nın dünyanın en büyük karasal gücü olacağını iddia etmiştir. SSCB-ABD rekabetiyle doğrudan ilgilenmemesine rağmen,

containment (çevreleme) politikasını öne sürmekle suçlanır.⁹ Savaşın sonra Almanya'nın saldırgan siyasetine devam etmesini önlemek için ABD, İngiltere ve Fransa'nın işbirliği yapması ve Almanya'nın silahsızlanması gerektiğini savunmuştur.

Karl Haushofer, Nazi politikasının lideri olarak bilinir. Nasyonal Sosyalist Parti'ye hiç katılmamasına ve Yahudi bir kadınla evlenmesine rağmen Rudolf Hess'e yakın durmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan utançtan çok rahatsızlık duyan Haushofer, Weimar Cumhuriyeti yöneticilerinin cezalandırılması gerektiğini savunuyordu. Ona göre Almanya, vatandaşlarının Orta Avrupa'ya dağılmasına sebep olan Versay Antlaşması'nı kabul etmemeli, aksine yeniden birliğini sağlamalıydı. Devletin ticari, sosyal, demografik ve bölgesel etkenlerle belirlendiğini düşünen Ratzel'in aksine, Haushofer'e göre bölge biza-tihi bir siyasi hareket etkeniydi, tarihten bile daha önemliydi. Büyük Alman İmparatorluğu, Almanca konuşan bütün toplumları bir araya getirmeliydi. Avrupa bölgesi Almanya tarafından ve yine Almanya için düzenlenmeli, Almanya'nın diğer küçük devletleri kontrol etmesi sağlanmalıydı. Kalabalık toplumları aktarmak ve bu toplumların hammaddelerini ele geçirmek için *Lebensraum*'unu (yaşam alanı) genişletmeliydi. Hedef özerk bir sistem oluşturmak, bunun için de nüfusun büyüklüğü oranında bir yüzölçümüne erişmekti. Haushofer, İngiltere'nin liberal ve kozmopolit görüşüne karşı çıkmıştır. Ona göre en düzensiz ülkeler (Polonya, Batı Rusya) haritadan silinmeliydi. Ancak bunu yaparken Alman dilinin akrabalarına (Hollanda, Flandra) ayrıcalıklı bir statü tanınmalıydı. Büyük Batı devletleri Fransa ve İngiltere hâlâ ayakta olmakla birlikte, bunların zayıfladıkları da göz ardı edilemez bir gerçektir. Haushofer, İtalya ile ittifak yapılmasını ve küçük etnik vasal devletler oluşturulmasını tavsiye etmiştir. Organize olamayan Yahudi ve Çingene topluluklar ise saf dışı bırakılmıydı.

9 Çevreleme Politikası: ABD'nin Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin yayılmacı politikasına karşı izlediği dış politika stratejisi. Stratejinin ana fikri, Sovyet yayılmasını önlemek için bu ülkeden çekinen devletlerle ittifaklar kurarak onu çevrelemektir. Truman Doktrini, Marshall Planı, NATO, Bağdat Paktı (Cento), vs. bu politikanın ürünleridir. (E.N)

Ona göre, dünyanın özerk toplumlardan oluşması gerekiyordu. Pan bölgeler ise uluslararası bir iş bölümüyle güçlü bir devletin egemenliğine verilmeliydi.¹⁰ Böylece Almanya “Avrafrika”yı yeniden düzenleyecek, Avrasya doğuda sınırlandırılacak, Japonya ise Asya’yı yeniden düzenleyecekti. Bu üç bölge Pan Amerika’yı dengeleyecekti. Bu yüzden Rusya’yı bir Asya gücü olarak kalmaya zorlamayı, İngiltere’yi yıkmak içinse Ruslarla ittifak kurulmasını teklif etmiştir. İngiltere’ye karşı Almanya, Rusya ve Japonya’dan oluşan bir Avrasya bloğu düşünülüyordu. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı’nın sona ermesi Haushofer’i, Almanya’yı *heartland*’ın (Kalpgâh) yegâne gücü hâline getirme teorilerini yeniden tanımlamaya itmiştir. Fakat haklı olarak, Almanya’nın bu denli geniş toprakları kontrol edebilme ve aynı anda iki cephede savaşabilme kapasitesi hakkında tereddütleri vardı. Dolayısıyla Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı’nın sona ermesini onaylamıyordu. Haushofer savaştan sonra Nürnberg Mahkemesinde Hess aleyhinde ifade vermiş, fakat “Nazizm jeopolitoloğu” olarak tanındığı için 1945’te üniversiteden atılmış, bir yıl sonra da intihar etmiştir.

Yale’de profesör olmadan önce gazetecilik yapan Nicholas Spykman, ABD güvenlik politikasının 1930’lu yıllara kadar coğrafi etkeni ihmal ettiğini, bunun da kuşkusuz ABD’nin aleyhine olduğunu ileri sürmüştür. *Coğrafya ve Dış Politika* (Géographie Politique Étrangère, 1938) adlı kitabında, yüzölçümü ile küresel ve bölgesel konumun devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Ona göre büyük bir devletin en önemli güç unsuru etkili ve merkezî bir kontrolün yanında merkezden dışa doğru etkili bir iletişim sistemiydi. Kendisini politik realizm kuramcısı olarak gören Spykman, *Rimland* (Kenar Kuşak Teorisi) kavramını ortaya atmıştır.¹¹ Bahsettiği bölge Batı Avrupa, Orta Doğu, Güneybatı Asya, Çin ve Uzak Doğu’dan oluşuyordu. Bu bölge, dünyanın en önemli ticaret alanlarının bulunduğu yerdir. Spykman’a göre, *Rimland*’a hâkim olan Avrasya’ya hâkim olacaktır. Avrasya’ya

10 Pan Yunancada “birlik, bütünlük” anlamına gelen bir ön ektir. *Pan bölge* terimiyle çevre ülkeleriyle bütünleşmiş merkezler kastediliyor. (E.N)

11 Kenar Kuşak Teorisi: Spykman’ın ileri sürdüğü bu teoriye göre, dünyaya hükmetmek için önce dünyanın kalbini çevreleyen kenar kuşak bölgesi (Rimland) üzerinde hâkimiyet kurulması gerekir. (E.N)

hükmeden de dünyanın kaderini belirleyecektir. Yakın geçmişte küresel hegemonya kurma arayışı içine giren güçlerden üçü, yani Napolyon, II. Wilhelm ve Nazi Almanyası da *Rimland*’dan gelmektedir.

Spykman, ABD’nin kalıcı bir uyarı sınırı oluşturacak güvenlik bölgesini de çizmiştir. Bu bölge Bering Boğazı’ndan Havai’ye, Galapagos Adaları’ndan Paskalya Adası’na ve Macellan Boğazı’ndan Falkland Adaları’na kadar uzanır.

Uzak Doğu’da Çin’in, Avrupa’da ise Sovyetler Birliği’nin egemen olacağını söyleyen Spykman, Hindistan ve ABD’nin ise diğer iki küresel güç olacağını öngörmüştür.

Fransa’da jeopolitiğin kurucusu Jacques Ancel olmuştur. Onun tanımına göre jeopolitik, insan topluluklarının üzerinde yaşadıkları ve dağ, nehir, kıyı, çöl gibi coğrafi değişmezler doğrultusunda askerî, siyasi ve ticari bakımlardan gelişme gösterdikleri topraklarla ilişkilerini inceler.

Ancel’e göre, sınırları belirleyen doğadan ziyade insanlardır. Coğrafi değişmezler, iradeli politikalar için aşılamayacak engel değildir. Dolayısıyla Ancel her türlü determinizme karşıdır. Ona göre “*Sınırlar sabit değil dinamik, katı değil esnek, kalıcı değil geçicidir.*” Ancel, Alman yayılcılığına karşı Fransız Devrimi’nin ideolojilerini ve Fransa’nın toprak kazanımlarını korumak istiyordu.

Balkanlarda, Louis Franchet d’Esperey yönetimindeki Genelkurmay’da görev yapan Ancel, ulus-devletin toprakla ilişkisi üzerine düşünmüştür. *Jeopolitik* (Géopolitique, 1936) ve *Sınır Coğrafyası* (Géographie des Frontières, 1938) adlı eserlerinde yazdığı gibi uluslar; doğal şartların belirlediği yaşam biçimleriyle fiziki ve aynı zamanda tarihî bağların oluşturduğu uyumlu birliklerdir.

Ancak bütün bu “klasik” yazarlar, uluslararası meselelere fazla kuramsal yaklaşmışlardır. Kuramları entelektüel açıdan cazip olmakla birlikte, uluslararası ilişkilerin gerçeklerine tamamen uygun değildir. Coğrafi ölçütleri yeniden, fakat aynı zamanda jeopolitik tercihleri etkileyen siyasi, stratejik vb. kriterleri göz ardı ederek, abartılı bir şekilde incelemişlerdir.